

Jezični uzori

Pavičić, Antonia

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:944445>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**ANTONIA PAVIČIĆ
DIPLOMSKI RAD**

JEZIČNI UZORI

Zagreb, srpanj 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
Zagreb**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Antonia Pavičić

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Jezični uzori

MENTOR: doc. dr. sc. Jelena Vignjević

Zagreb, srpanj 2020.

SADRŽAJ

Sažetak	1
Summary	2
1. UVOD	3
2. DJEČJI JEZIČNI RAZVOJ	5
2.1. Kratak pregled dječjega jezičnog razvoja do polaska u školu.....	6
2.2. Dječji jezični razvoj u višeidiomatskoj sredini	7
3. TEORIJSKA OBJAŠNJENJA OVLADAVANJA JEZIKOM.....	11
3.1. Bihevioristički pristup ponašanju i ovladavanju jezikom	11
3.2. Nativistički pristup (generativizam).....	12
3.3. Kognitivistički pristup	13
3.4. Konekcionistički pristup.....	14
3.5. Funkcionalistički pristup	14
4. JEZIČNI UZORI IZ DJETETOVE OKOLINE.....	16
4.1. O učenju po uzoru odnosno modelu.....	16
4.2. I. uzor: Roditeljski govor i govor u obitelji.....	18
4.3. II. uzor: Odgojiteljev govor, govor vršnjaka i govor u vrtiću	19
4.4. III. uzor: Govor javnoga prostora i medija.....	22
LITERATURA.....	27

Sažetak

U ovom će se radu govoriti o jezičnim uzorima koji izravno i neizravno utječu na govor pojedinca u različitim etapama života i prilikom boravka u odgojno-obrazovnim ustanovama. Provodeći vrijeme sa svojom obitelji, dijete već od rođenja uči komunicirati. U prvim godinama djetetova života najveću ulogu u razvoju govora imaju roditelji. Polaskom u vrtić, na dijete utječe i odgojitelj svojim obrascem govorenja, a kasnije tu ulogu preuzima učitelj u osnovnoj školi. Cijelo to vrijeme prisutni su mediji (televizija, internet, radio) kojima je dijete svakodnevno izloženo i preuzima govorne obrasce javnih osoba modificirajući već naučeno. Utjecaj društvene okoline i uzora u usvajanju ponašanja objašnjava teorija socijalnog učenja psihologa Alberta Bandure. Prema toj teoriji većina se načina ponašanja uči promatranjem modela, odnosno modeliranjem, a za ponavljanje ponašanja potrebna je pažnja, sposobnost upamćivanja i motivacija promatrača. U slučaju jezika, uz biološke kognitivne predispozicije i fizičke predispozicije (npr. zdrav sluh), potrebna je i društvena okolina kao važan faktor za uspješno usvajanje jezika. Nadalje, u radu se navode istraživanja vezana za analizu kvalitete govora hrvatskih javnih govornika, kao govora javnog prostora kojemu dijete može biti izloženo, i inozemna istraživanja koja potvrđuju socijalnu komponentu, ali i motivaciju za usvajanje jezika. Svrha je ovoga diplomskog rada analiza i objedinjenje spoznaja iz postojeće literature i dosadašnjih istraživanja kojima se željela predstaviti uloga društvene okoline, odnosno djetetovih govornih uzora, u procesu usvajanja govora.

Ključne riječi: jezični uzor, dijete, usvajanje jezika, mediji

Summary

This paper will talk about the linguistic role models that, directly and indirectly, influence the speech of an individual in different stages of life and during the time spent in educational institutions. By spending time with its family, the child learns to communicate since birth. Throughout the first years of child's life, the biggest role in developing speech is carried out by parents, and later on that role is taken over by the teacher in primary school. The media (television, the Internet, radio) which the child is exposed to on a daily basis are present and the child takes over speech patterns of public figures by modifying what's already been taught. The influence of social surroundings and role models in acquiring behavior is explained by the theory of social studies of the psychologist Albert Bandura. According to that theory, most behavioral manners are thought by observing the model, and for repeating the behavior attention, the ability to memorize and motivation are needed. When it comes to language, alongside the biological cognitive predispositions (such as healthy hearing), social surroundings are an important factor for the successful acquisition of language. Furthermore, this paper states research connected to the analysis of the quality of speech among Croatian public speakers, as an example of speech in public places to which a child can be exposed. Foreign researches also state the social component, as well as the motivation for acquiring the language. The purpose of this paper is to analyze and unite the knowledge from the existing literature and present researches through which the role of social surroundings or child's speech role models are presented in the process of acquiring speech.

Key words: language role model, child, language acquisition, media

1. UVOD

Da nema uzora, vjerojatno ne bi bilo ni napretka i promjena. Pojedinci se ističu svojom izvrsnošću u različitim područjima, što mnoge ljude potiče na vlastito usavršavanje. Uzor može biti osoba koju poznajemo, televizijski voditelj, izmišljeni lik, pisac, znanstvenik, umjetnik, sportaš, uspješan poduzetnik i slično. Navedene nas osobe motiviraju i inspiriraju u životu pa smo ih skloni i oponašati na različite načine. Uzore se oponaša i pri ovladavanju govorom, slušajući govor drugih važnih i bliskih ljudi, pojedinac formira i vlastiti govor. Dakako, pritom nije dovoljno samo oponašati uzor, za ovladavanje govorom važni su i drugi biološki, spoznajni i kulturološki čimbenici.

Ovaj će diplomski rad govoriti o jezičnim uzorima tijekom života s naglaskom na uzore u ranom djetinjstvu. Autoricu su različite životne situacije potaknule na razmišljanje o spomenutoj temi, ponajprije one u kojima se mogla usporediti s vršnjacima. Naizgled nevažne situacije u djetinjstvu mogu ostaviti tragove na pojedinca, poput situacije slušanja nerazumljivih razgovora odraslih ili situacije kada nedužno dijete ne uspije dokazati svoju nevinost jer je u sukobu s djetetom s boljim komunikacijskim vještinama. Osim toga, autorica je kako u školi tako i kasnije u životu imala priliku čuti od starijih da se djeca danas ne znaju primjereno izražavati, ne prosvjeduju protiv nepravde, nisu u stanju obraniti svoje stajalište i da im se opće znanje o svijetu smanjuje. Ponekad čovjek u tim situacijama ne zna što bi rekao osim da potvrdi njihove riječi. Danas se svijet zaista i promijenio zbog utjecaja tehnološkog razvoja. No, zašto uvijek kriviti tehnologiju? Autorica je naime uvijek vjerovala da postoje i drugi čimbenici koji utječu na jezičnu kompetenciju i da se treba usmjeriti na one čimbenike na koje se može utjecati.

Diplomski rad započinje poglavljem o dječjem jezičnom razvoju. Unutar njega bit će riječi o govoru kao o fenomenu karakterističnomu za ljudsku vrstu, donijet će se kratak pregled ranoga jezičnog razvoja pojedinca, a govorit će se i o međujezičnom polju koje se stvara prilikom učenja novog jezika. Sljedeće poglavlje donosi pregled pristupa teorijskim promišljanjima o usvajanju jezika. Pristupi na različite načine objašnjavaju proces usvajanja i u suštini su usmjereni na dvojbu između presudnosti mogućeg utjecaja biološkog nasljeđa i utjecaja okoline na dječje ovladavanje jezikom. Potom se tekst usredotočuje na okolinske utjecaje na dječji jezični razvoj, točnije na utjecaj

odraslih govornika koji su djetetu uzor pri oblikovanju vlastitoga govora. Detaljnije se govori o teoriji socijalnog učenja i socijalno kognitivnoj teoriji kojima se posvetio psiholog Albert Bandura. Nakon prikaza teorijskih pristupa slijedi analiza jezičnih uzora u djetetovoj okolini.

2. DJEČJI JEZIČNI RAZVOJ

Načini komunikacije živih bića raznoliki su, a jezik se kao komunikacijski sustav znakova izdvaja od svih drugih zbog svoje jedinstvenosti i složenosti. Čovjek od rođenja usvaja jezik primarno od svojih roditelja. Taj jezik naziva se materinskim jezikom. Ostalim jezicima pojedinac ovladava ovisno o okolnostima i potrebama (Ćoso, 2016). Pojedinac ima priliku naučiti više jezika tijekom života, a radi lakšeg snalaženja jezikoslovci nematerinske jezike dijele u dvije skupine: drugi jezici i strani jezici. Neki jezik nazivamo drugim jezikom ako osobi nije materinski jezik, ali živi u području u kojem se jezik govori. Drugim jezikom postaje i jezik koji je prvotno bio materinski, ali tijekom jezičnog razvoja biva zanemaren u stranoj sredini. Nadalje, strani se jezik uči u školi i tečajevima u okruženju gdje se jezik ne koristi zbog čega je proces učenja jezika zahtjevan (Jelaska i sur, 2005).

Jezikom se izražavamo, povezujemo s drugima i brinemo o svojim potrebama. Od početka života dijete usavršava jezik jer će poboljšavanjem jezičnih vještina moći:

- bolje izražavati svoje osjećaje,
- objašnjavati ideje i misli,
- slijediti svoje interese i talente,
- učiti u školi,
- zastupati svoje interese,
- sakupljati informacije,
- procjenjivati sve što čuje i vidi,
- pomagati drugima i
- biti u koraku s vremenom u kojem živi (Apel i Masterson, 2004).

Preduvjeti za razvoj govora su dobro zdravlje, uredno razvijeni govorni organi, uredan sluh, uredan intelektualni razvoj i stimulativno okruženje (Andrešić, Benc Štuka, Gugo Crevar, Ivanković, Mance, Mesec, Tambić, 2010).

Ćoso (2016) u članku *Problematika ovladavanja jezikom* navodi osnovne djelatnosti jezika. Dvije su osnovne djelatnosti jezika: jezično primanje i jezična proizvodnja. Primanjem se prema toj podjeli smatra slušanje i čitanje, dok se proizvodnjom smatra govorenje i pisanje. Logični slijed kojim dijete uči jezik jest slušanje, govorenje, čitanje i na kraju pisanje. Slušanje je preduvjet govoru, a govorenje osnovna

proizvodna jezična djelatnost. Tek kasnije dijete uči čitati i pisati. U literaturi se te djelatnosti nazivaju još i sposobnostima i vještinama. Slušanje i govorenje se više razvijaju spontanom usvajanjem, dok se čitanje i pisanje više razvijaju učenjem i uvježbavanjem (Ćoso, 2016). Da je slušanje temelj učenja govora, slažu se Apel i Masterson (2004) te ističu važnost brige za zdravlje sluha. U slučaju oštećenja sluha, pravovremenom će se rehabilitacijom dječji jezični razvoj očuvati jer će dijete na vrijeme dobivati odgovarajuće jezične modele (Apel i Masterson, 2004).

2.1. Kratak pregled dječjega jezičnog razvoja do polaska u školu

Uzme li se u obzir da dijete mora ovladati glasovima, potom rječnikom, sintaksom i komunikacijom te razviti svijest o jeziku, ono uči jezik nevjerojatnom brzinom (Starc, Čudina-Obradović, Pleša, Profaca i Letica, 2004).

Razvoj jezika započinje već u prenatalom razdoblju. Novorođenčetu je najugodnije slušati majčin govor i materinski jezik jer je tijekom cijele majčine trudnoće bilo izloženo njezinu govoru (Berk, 2015). Znači li to da se dijete već rađa s određenim znanjem jezika? Friedmann i Rusou (2015) zaključuju da je preferencija jezika novorođenčeta dokaz djetetova usvajanja jezika već u maternici. Neka otkrića u području prenatalnog razvoja također potvrđuju razvoj jezika prije rođenja. Usporedbom govorne intonacije i ritmova majčina govora u trudnoći i ponašanja novorođenčeta uočena je podudarnost govornih osobina majke i djeteta. Osim toga je zamijećena i odsutnost plača ili pojava neuobičajenog plača kod novorođenčadi nijemih majki. Na kraju, dijete prepoznaje akustičke razlike između govornika, što može upućivati na pozitivne pomake utjecaja prijerodne izloženosti jeziku (Kovačević, 1996).

Već je od djetetova rođenja važno neprestano stimulirati govorne centre u mozgu kako ne bi dijete zaostajalo u govornom razvoju. Roditelji često misle da u početku nije potrebno razgovarati s novorođenčetom samo zato jer ne razumije. Naprotiv, s bebama treba razgovarati što više u svakoj prigodi već od rođenja. Neke od situacija u kojima se stvaraju uvjeti za razvoj govora djeteta su pjevanje uspavanke, razgovor pri hranjenju, presvlačenju i slično (Posokhova, 2008).

U prošlosti se nagađalo da je najintenzivnije razdoblje za razvoj govora sve do puberteta, međutim istraživanja govore da je već do druge godine odrađen veliki dio jezičnog razvoja. Koliko dijete napreduje već u predverbalnoj fazi govori i činjenica da dojenče već s četiri mjeseca starosti može razlikovati svoj materinski jezik od ritmički sličnog jezika (Friedmann i Rusou, 2015).

Kod većine djece jezik se razvija sustavno i predvidivo. U prvom dvomjesečju, u fazi kricanja, dijete se glasa krikom, plačem i nekim fiziološkim zvukovima. Svojim spontanim glasanjem dijete izražava ugodu ili neugodu. Tijekom drugog mjeseca dijete počinje proizvoditi jednostavne vokale čime započinje faza gukanja. U razdoblju od tri do šest mjeseci, javlja se prvi glasni smijeh, usavršava se gukanje i dijete prelazi u fazu brbljanja, odnosno slogovanja. U toj fazi dijete reduplicira slogove poput „ba, ba, ba“. Krajem prve godine većina djece izgovara svoju prvu riječ kojom započinje jezično razdoblje. Prvom riječi dijete najčešće imenuje njemu važnu osobu ili predmet u njegovoj okolini. Jedna riječ u tom uzrastu najčešće ima šire značenje, stoga zazivanjem „Mama!“ dijete misli „Mama, dođi!“. Do 18 mjeseci starosti djeca relativno sporo usvajaju nove riječi i prosječno govore od 5 do 50 riječi. Nakon tog razdoblja dolazi do naglog povećanja rječnika. Krajem druge godine dijete počinje povezivati dvije riječi u rečenice prema gramatičkim pravilima jezika, a već s tri godine dijete ovlada bazom materinskog jezika. Četverogodišnjak zna imenovati akcije na slici, koristi osobnu imenicu *ja* kad govori o sebi i prepirke rješava sve više verbalnim putem umjesto udarcima. S navršениh pet godina većina djece govori tečno i usvojilo je sve glasove, a u gramatici se gotovo ne razlikuje od odraslih (Starc i sur, 2004).

2.2. Dječji jezični razvoj u višeidiomatskoj sredini

Višeidiomatskom sredinom smatra se sredina u kojoj se govornici koriste većim brojem jezičnih idioma, bilo da se radi o dijalektima ili varijetetima unutar istoga jezika ili pak o različitim jezicima.

Prema Državnom zavodu za statistiku 2011. godine 96% stanovništva Hrvatske smatralo je hrvatski jezik materinskim jezikom (DZS, 2011). Prema tome, u Hrvatskoj pretežno živi stanovništvo kojemu je hrvatski jezik materinski te dolaskom u školu većina djece nema većih poteškoća u razumijevanju jezika. Ono što djeci otežava

razumijevanje standardnog jezika u prvim susretima s njime u vrtiću i školi jesu različitosti između standardnoga jezika i narječja kojim se primarno koriste, ponajviše u leksiku i u naglašavanju riječi (Wood, 1995).

Prvi usvojeni jezik djeteta usvaja u obiteljskom okruženju koje je temelj za učenje standardnoga, a kasnije i stranog jezika. Polaskom u vrtić, djeteta se susreće sa standardnim hrvatskim, a neki i sa stranim jezikom. Za vrijeme učenja doći će do isprepletanja jezičnih kodova, odnosno do stvaranja međujezičnoga polja (usp. Pavličević-Franić, 2006). Ispreplitanje jezičnih kodova najlakše je objasniti na primjeru učenja izraza nekog pojma. Za početak, djeteta nauči izraz za neki pojam, npr. za neki predmet, u materinskom jeziku, a učenjem drugog jezika naučit će novi izraz za taj isti predmet odnosno pojam. Na primjer, u obitelji djeteta usvoji riječ *čejel* kojom označava predmet za češljanje kose, a u vrtiću ili školi naučit će riječ *češalj* kao novi izraz već poznatog pojma. Znanje dominantnog sustava, u ovom slučaju materinskog jezika, imat će utjecaj na učenje leksika, gramatike i pravopisa standardnog jezika. Jednako tako će biti i prilikom učenja stranoga ili drugog jezika. Isprepletanje jezičnih kodova rezultirat će greškama u brojnim sferama jezika, ali će one kontinuiranim učenjem obaju jezika biti sve rjeđe. Greške se odnose na prijenos leksičkih i gramatičkih obilježja jednog jezičnog sustava na drugi. Učenje i usvajanje jezika može otežavati nepoticajna društvena okolina. Također je važno napomenuti da je jezik potrebno kontinuirano učiti jer zanemarivanjem i nekorištenjem dolazi do stagniranja jezičnog znanja (Pavličević-Franić, 2006).

Što su djeca izloženija jeziku i govoru odraslih govornika, odnosno što su izloženija jezičnim uzorima, njihov fonemski sluh postaje sve oštiji. Jednako tako je i u slučaju naglasaka. Ispravno naglašavanje ovisit će o izloženosti ispravnom modelu (Vasta, Haith i Miller, 1998).

Dijalektologinja Anita Celinić (2018) tvrdi da je svaki čovjek određen, između ostaloga, svojim jezikom jer je on bitno obilježje našega identiteta. Spomenuti pojam jezika uključuje dvije sastavnice, a to su standardni i materinski jezik. Obiteljski, mjesni, zavičajni govor onaj je koji djeteta usvaja slušajući svoje roditelje, a u obrazovnim i drugim institucijama susreće se sa standardnim hrvatskim jezikom.

Govorenje narječjem često prate i društvene predrasude. Kod djece se ono povezuje i s društvenim podrijetlom i roditeljskim zanimanjem, pa i sa socioekonomskim

statusom obitelji u kojoj dijete odrasta. Najpoznatija je u tom kontekstu teorija Basila Bernsteina (prema Wood 1995) koji smatra da se djeca, ovisno o socioekonomskom statusu obitelji odnosno njezinoj pripadnosti određenoj društvenoj klasi, drugačije socijaliziraju, odgajaju, pa i govore. Osim toga, ovisno o društvenoj klasi kojoj pripada, dijete stvara i specifičan *pogled na život*, različita očekivanja, stavove i sposobnost za učenje. Time se objašnjava i usmjerenost djece prema roditeljskim zanimanjima zbog čega se generacije kreću u zatvorenim krugovima. Koliko god je to roditeljima začudno, njihova će djeca, velikim dijelom zbog jezika kojim komuniciraju s njima i načina odgoja, ostati u društvenoj klasi u kojoj se nalaze i sami roditelji. Iako se američki kontekst Bernstainove teorije ne može preslikati i na svaki drugi društveno-kulturni kontekst, važnost govornih uzora i društvenoga konteksta u kojem dijete odrasta neosporno igra veliku ulogu u njegovim životnim postignućima.

Jezik obrazovanja također je povezan s djetetovim postignućima. Prednost materinskog jezika pred jezikom koji djeci nije poznat pokazuju rezultati istraživanja provedenog kod djece u dobi od 4 do 6 godina u Nigeriji. Djeca poučavana na materinskom jeziku pokazala su bolje ishode učenja od one djece koju se poučavalo na stranom jeziku. Razlozi boljem uspjehu pripisuju se povećanoj motivaciji i djetetovu osjećaju ugone i samouvjerenosti jer se koristilo svojim, poznatim, jezikom koji nije trebalo prevoditi (Awopetu, 2016). Wood (1995) o ovom problemu razmišlja na drukčiji način. On smatra da je povezanost između školskog uspjeha djece i jezika njihova školovanja uvjetovana razlikama u uspješnosti učitelja te u njihovoj sposobnosti da se približe i poučavaju djecu iz pojedinih društvenih i etničkih sredina. Mogući su razlozi neuspjeha učiteljeva opažanja i očekivanja. Predrasude prema djeci ovisno o podrijetlu ili društvenom statusu mogu voditi prema samoispunjavajućem proročanstvu tako da se nekoj djeci pristupa ambicioznije negoli drugoj. Naravno, kompetentan učitelj morao bi htjeti, znati i moći potisnuti takve stereotipe (Wood, 1995).

Danas je, u vrijeme globalizacije, prepoznata potreba za znanjem stranih jezika, stoga se već u djetinjstvu uz materinski potiče učenje stranih jezika. Strani se jezik uči u školi ili na tečajevima jer ga se ne može čuti u okruženju. Ako se osoba preseli u zemlju u kojoj se ne govori njegovim materinskim jezikom, jezik će usvajati u okruženju i učiti u obrazovnim institucijama. Navedeni naučeni jezik nakon materinskoga, naziva se drugim jezikom. Usvajanje drugog jezika odvija se nesvjesno u neformalnim

razgovorima s izvornim govornicima u prirodnoj sredini, stoga je spontan proces poboljšanja jezične i komunikacijske kompetencije nematerinskog jezika. Postavlja se pitanje zbog čega se drugi strani jezik usvaja brže za razliku od učenja stranog jezika u školi? Danas se slažu svi teoretičari da su jezični unos i jezična interakcija uvjeti ključni za usvajanje nekog jezika. Osim toga, za uspjeh u ovladavanju jezikom važna je i motivacija samoga govornika, naime, drugi se strani jezik predano uči kako bi se što prije došlo do komunikacije u novom okruženju (Ćoso, 2016). Istraživanjem usvajanja nematerinskih jezika, uočen je okolinski faktor kod usvajanja jezika kojim se ubrzava i olakšava učenje.

3. TEORIJSKA OBJAŠNJENJA OVLADAVANJA JEZIKOM

Svaki je oblik i način ljudskog djelovanja, pa i jezične komunikacije, potaknut unutarnjim silama u obliku potreba, nagona i impulsa koji djeluju ispod razine svijesti. Isto je tako ljudsko djelovanje određeno i okolinskim utjecajima, od obiteljskih do kulturoloških.

3.1. Bihevioristički pristup ponašanju i ovladavanju jezikom

Američki psiholog B. F. Skinner zagovarao je bihevioristički pristup tumačenju ljudskog djelovanja. Smatrao je da se sva ponašanja, uključujući i jezik, usvajaju principom operantnog uvjetovanja i imitacijom modela. Učenje imitacijom i potkrepljenje nagradom ili kaznom dokazano doprinose ranom učenju jezika, međutim teorija ne može objasniti individualne razlike među djecom koja dijele istu komunikacijsku okolinu niti njihovu sposobnost stvaranja novih rečenica i riječi koje još nisu čula (Berk, 2015).

U teorije učenja koje okolinu smatraju glavnim pokretačem razvoja pojedinca ubrajaju se biheviorizam, teorija socijalnog učenja i socijalno kognitivna teorija (Tadayan Nabavi, 2012). Biheviorizam je uporište spomenutima dvjema teorijama.

Razvojem teorije socijalnog učenja Alberta Bandure (1971 prema Berk 2015), a koja se temelji na ideji da čovjek uči iz svoje interakcije s drugima u društvenom kontekstu, mijenja se fokus istraživača s unutarnjih uzroka ponašanja prema ispitivanju vanjskih utjecaja. Teorija socijalnog učenja ovladavanje ponašanjem tumači uz pomoć mehanizama imitacije i identifikacije koji su na djelu pri promatranju uzora čije ponašanje pojedinac usvaja. Te su ideje zainteresirale mnoge psihologe, posebno zagovornike biheviorizma jer je to bio dokaz njihova stajališta da se uzroci ponašanja ne nalaze u organizmu, već u utjecajima okoline. Bandura ističe da se ljudi žele nakon promatranja ponašanja izjednačiti s modelom i zato ga oponašaju, posebno ako su njihova promatračka iskustva pozitivna ili uključuju nagrade povezane s promatranim ponašanjem. Prema toj teoriji postoje tri glavna načina učenja od drugih: promatranje, imitacija i modeliranje.

Teorijom socijalnog učenja može se dijelom objasniti i učenje govora. Dijete slušajući svoju majku, pokušava izgovoriti ono što je čulo, a zauzvrat dobiva osmijeh koji dijete prepoznaje kao nagradu. Suprotno tome, dijete će povišeni ton ili mrštenje lica prepoznati kao kaznu. Kako bi bilo što više pozitivnih odgovora majke, ono će se izražavati i razvijati u smjeru kojim će dobiti pozitivno potkrepljenje.

3.2. Nativistički pristup (generativizam)

Suprotno bihevoristima, zagovornici generativizma tvrde da učenje jezika ovisi o pojedincu jer vjeruju da se izvor znanja našeg jezika nalazi u nama samima. Prema toj teoriji djetetu je genetski usađeno usvajanje jezika, što mu omogućuje stvaranje rečenica koje nikad prije nije čulo. Nadalje, teorija stavlja izlaganje jeziku u drugi plan jer se vjeruje da će dijete spontano učiti jezik. Zagovaratelj ove teorije je Noam Chomsky koji se često osvrtao na gramatiku jezika kojim dijete ovladava, a u kojoj se dijete uglavnom vodi pravilima (Berk, 2015).

Da je usvajanje jezika biološki utemeljeno potvrđuju mnoga istraživanja. Primjerice, istraživanja provedena kod gluhe djece s minimalnom izloženosti jeziku dovela su do zaključka da djeca u jezično oskudnoj sredini mogu osmisliti vlastiti jezik, štoviše, svoj jezik mogu unaprijediti uvodeći vlastita dosljedna gramatička pravila. Za razliku od djece, životinje još nisu dosegnule razinu razrađene gramatike, niti su uspjele proizvesti kompleksne rečenice unatoč uloženom velikom trudu trenera. Istraživanja mozga također idu u prilog nativističkom shvaćanju. Danas je poznato da je čitav mozak aktivan u procesuiranju jezičnih aktivnosti, a posebno su dva područja mozga u njegovoj lijevoj hemisferi povezana s jezikom. Brocino područje u lijevom čeonom režnju podržava gramatičko procesiranje i produkciju jezika, a Wernickeovo područje zaduženo je za razumijevanje značenja riječi te se nalazi u lijevom temporalnom režnju (Berk, 2015). Razvoj neurolingvistike koja uz pomoć tehnologije daje preciznije odgovore na pitanja o jeziku, iz dana u dan omogućuje nove spoznaje u području istraživanja povezanih s obradom jezika u mozgu, pa i s postavkama generativističke teorije o ovladavanju jezikom. Pored ostaloga, Berk (2015) ističe i postojanje osjetljivog razdoblja za učenje jezika, što potvrđuje da je jezik jedinstveno biološko svojstvo čovjeka.

3.3. Kognitivistički pristup

Dugo se je u znanstvenim promišljanjima razdvajalo jezik od spoznaje, što se pokazalo neopravdanim. Istraživanja jezičnog razvoja djece s mentalnom retardacijom potvrdila su povezanost kognitivnih i jezičnih sposobnosti jer je uočeno da djeca s kognitivnim deficitom imaju i usporen razvoj govora (Berk, 2015). Sedamdesetih godina prošloga stoljeća teoretičari kognitivizma skreću pozornost znanstvene javnosti na to da čak i vrlo mala djeca posjeduju prilično znanje o svijetu kojim se koriste kako bi svladala jezik. Oni smatraju da je dječji jezični razvoj uvjetovan spoznajnim (kognitivnim) razvojem te da djeca usvajaju jezične oblike koje povezuju s kognitivnim pojmovima koje već posjeduju. Subjekt, radnja i objekt pojmovi su koje dijete razumije i prema kojima raščlanjuje govor koji čuje. Ono će kategorizirati subjekt kao osobu koja izvodi radnju, glagol kao radnju koja je učinjena predmetu te objekt na koji je radnja izvršena. Da bi dijete razumjelo jezik, ono razvija i jednostavna pravila jezika. Prema tim će pravilima znati da subjekti dolaze na početku rečenice i da glagoli imaju određene nastavke. Kad dijete nauči osnove svojega jezika, odnosno kad „razbije kod“ jezika, počinje ga koristiti prema usvojenim pravilima (Vasta i sur., 1998).

Jedna od kognitivističkih teorija je socijalno-kognitivna teorija koju razvija Albert Bandura proširenjem teorije socijalnog učenja. Socijalno-kognitivna teorija idejama teorije socijalnog učenja da ljudi uče gledajući što rade drugi dodaje da su misaoni procesi ključni za razumijevanje osobnosti, kao i da spoznaja ima ključnu ulogu u učenju (Tadayon Nabavi, 2012). Socijalno-kognitivno usmjerena razmišljanja ističu i važnost samoregulacije u ovladavanju ponašanjem i u djelovanju. Samoregulacija uključuje tri koraka: samoopažanje, samoprocjenu i samoodgovaranje. Pojedinac će obratiti pozornost na svoje ponašanje, usporediti ga s društvenim standardom i na kraju odabrati kako će se osjećati zbog svojeg ponašanja (sramiti se ili ponositi). U okviru ove teorije, za uspjeh učenja ističe se i važnost vjere u vlastitu sposobnost. Pesimisti i osobe s manje vjere u uspjeh neće dostići cilj niti će pokušati raditi na sebi, a optimisti će, kao i samouvjerene osobe, imati višu motivaciju za postizanje cilja. Uspjesi iz prošlosti i osjećaj kompetencije dat će snagu pojedincu i potaknut će ga na izvršenje ponašanja (Tadayon Nabavi, 2012).

3.4. Konekcionistički pristup

Kako dolazi do usvajanja jezika, pokušavaju objasniti i zagovornici konekcionizma. Naime, oni smatraju da se jezik najbolje uči metodom od jednostavnijega prema složenijem, počevši od manjih cjelina koje s vremenom postaju kompleksnije. Teoretičari ovog pristupa veliku važnost daju tijeku usvajanja jezika unutar kojeg dijete proizvodi pogreške u predvidljivim fazama. Najčešće se pogreške pojavljuju kod nepravilnih glagolskih i imenskih oblika. U početku će se zbog manjeg broja riječi dijete ispravno koristiti poznatim oblicima, no povećanjem opsega rječnika, u želji da uvede red i pojednostavi korištenje jezika, dijete poopćava i griješi na mjestima na kojima prije nije griješilo. Jezični će se razvoj nastaviti te će primjerice neki nepravilni oblik ispraviti slušanjem odraslih koji ga pravilno upotrebljavaju (Kuvač, Palmović, 2007). Konekcionisti svoja zapažanja pokušavaju dokazati i putem umjetnih neuralnih mreža koje su se pokazale pouzdanima jer su uočene sličnosti mreža i stvarnog usvajanja jezika putem metoda pokušaja, pogreške i postupnog prepoznavanja jezičnih obrazaca odraslih osoba (Berk, 2015).

3.5. Funkcionalistički pristup

Ovaj teorijski koncept ističe važnost pragmatike, odnosno funkcionalnu uporabu jezika. Zagovornici funkcionalističkog pristupa slažu se s kognitivističkom idejom da dijete iz govora koji čuje izdvaja značenje, međutim funkcionalistički pristup daje naglasak dječjim socijalnim interakcijama u procesu učenja jezika (Vasta i sur., 1998). Želja da ga se razumije i da može izraziti svoje misli ono je što pokreće dijete u učenju jezika. Socijalnu okolinu djeteta primarno čine roditelji, a kasnije se odrastanjem širi broj poznanstava i raznovrsnih situacija za interakciju. Kako bi dijete bilo što bolje pripremljeno za društvo, njegova tipična društvena okolina pruža mnogobrojne prilike koje čine sustav jezične podrške. Dijete šireći okolinu postupno ulazi u sve brojnije i kompleksnije jezične interakcije i tako gradi svoje jezično znanje i jezične kompetencije.

Osim što se u procesu interakcije mijenja formalna struktura djetetova jezika, formalisti društvenu interakciju primarno promatraju kao temelj jezičnog i

kognitivnog razvoja. Drugim riječima, dijete rabi i stvara prve riječi i njihova značenja na temelju funkcije koju one obavljaju. Da bi dijete znalo na koji se predmet ili osobu neki pojam odnosi, potreban mu je kontekst. Dijete će u ranom djetinjstvu za početak usvajati riječi koje su dio njegove svakodnevnice jer riječi povezuje s događajima i situacijama u kojima se nalazi. Ova teorija ističe važnost događaja u kojima dijete sudjeluje jer sama velika količina jezičnih ulaznih podataka, bez pozornosti koju dobiva u interakciji, nije jamstvo za uspješno usvajanje jezika (Kuvač, Palmović, 2007).

4. JEZIČNI UZORI IZ DJETETOVE OKOLINE

4.1. O učenju po uzoru odnosno modelu

Uzor se u rječniku definira kao osoba koja služi kao primjer dobrih osobina i ispravnih postupaka (Anić, 2004). Jezični je uzor u većini slučajeva definiran u pozitivnom kontekstu, međutim dijete može uzorom smatrati osobe koje u svojem jeziku imaju i neke nedostatke, a koje dijete usvoji modeliranjem.

Kako bi potvrdio teoriju učenja putem modela, Bandura je 1961. godine proveo poznati eksperiment s lutkom Bobo. Eksperimentom se željelo ispitati stjecanje novih oblika ponašanja putem promatranja, s time da djeca samo promatraju ponašanje bez poticanja i nagrada (Tadayon Nabavi, 2012). U spomenutom je eksperimentu Bandura bilježio ponašanja djece nakon promatranja agresivnog modela i pritom ih uspoređivao s rezultatima djece u kontrolnoj skupini i skupini izloženoj neagresivnom modelu. Važno je napomenuti da je agresivni model svoje ponašanje popratio i verbalnim uvredama (Tolić, 2018).

Rezultati eksperimenta pokazali su da djeca prve skupine, nakon promatranja agresivnog modela, pokazuju daleko više imitativnih agresivnih ponašanja za razliku od djece koja su bila u neagresivnoj i kontrolnoj skupini. Djevojčice iz prve skupine pokazale su više fizički agresivnih ponašanja ako je model bio muškarac, a više verbalnih agresivnih ponašanja ukoliko je model bila žena. U eksperimentu su dječaci statistički značajno više imitirali modele istog spola nego djevojčice, a u slučaju djevojčica, rezultati imitiranja modela istog spola nisu bili značajni. Na kraju, dječaci su imitirali više fizički agresivnog ponašanja od djevojčica, dok je u imitiranju verbalne agresije bila mala razlika između djevojčica i dječaka (Tolić, 2018).

Bandura je ovim eksperimentom dokazao da djeca mogu mijenjati ponašanje promatrajući druge. U procesu istraživanja došao je do zaključka da postoje tri glavna modela učenja promatranjem. Živi model uključuje stvarnog pojedinca koji pokazuje ili glumi ponašanje. Verbalni model opisuje i objašnjava ponašanje, a simbolički model uključuje prikazivanje ponašanja stvarnih ili izmišljenih likova u knjigama i elektronskim medijima. Bandura proces naziva učenje promatranjem, a koje se ostvaruje pažnjom, upamćivanjem, reprodukcijom zapamćenog i motivacijom. Ova četiri stanja razlikuju se kod svake osobe, stoga će i demonstracija istog ponašanja kod

pojedine osobe biti drugačija. Osoba će obratiti pozornost na nečije ponašanje ako se ističe od većine, ako ga smatra atraktivnim ili se s njime poistovjećuje. Uz pažnju, osoba bi trebala moći zapamtiti ponašanje i to demonstrirati, što ovisi i o razvojnoj fazi pojedinca. Na kraju, za demonstriranje nečijeg ponašanja potrebna je motivacija na koju, pretpostavlja Bandura, utječu nagrade i kazne (Tolić, 2018). Kod učenja jezika putem modela, dijete slušajući odrasle ne imitira doslovno njihove rečenice, već se koristi sustavom pravila kojom se oni koriste (Vasta i sur., 1998).

Kod ponuđene nagrade za nasilno ponašanje, nije postojala razlika između sve tri skupine, što govori da su djeca već naučila, ovisno o posljedici, što je najbolje za njih (Tolić, 2018). Drugim riječima, Bandura je zaključio da će promatrač ponašanja uzeti u obzir i posljedice ponašanja modela, što objašnjava zašto se neke osobe ipak odluče ne ponašati kao promatrani model (Tadayon Nabavi, 2012).

Osim svega navedenoga u svezi s usvajanjem ponašanja prema uzoru, odnosno modelu, valja napomenuti i to da nije svaki model djetetu jednako poželjan za imitaciju. Bandura (1977 prema Berk 2015) izdvaja tri karakteristike modela najviše povezane s djetetovom spremnošću da imitira:

- Toplina, brižljivost i osjetljivost: posebno će mlađa djeca, ali i djeca školske dobi, više oponašati ponašanje tople, pristupačne, brižljive i osjetljive osobe negoli hladne i udaljene. Topao odnos koji odrasli uspostavljaju čini djecu pažljivijom i prijemljivijom.
- Znanje i moć: moćni i kompetentni modeli izazivaju divljenje i djeca su ih spremnija oponašati. Djeci školske dobi takvi će uzori često biti stariji vršnjaci moćnog statusa u dječjem društvu, omiljeni i prihvaćeni. Jak će utjecaj često imati i društveno uspješni, kao estradne zvijezde i popularne osobe.
- Usklađenost riječi i ponašanja: vjerodostojniji će biti model koji i sam radi ono što zagovara.

Oponašanje modela i učenje prema modelu najjače je u ranoj dobi, a najjači modeli su roditelji te braća i sestre, odnosno najuža djetetova okolina. Šireći okolinu vrtićkim prostorom dijete će oponašati odgojitelje i vršnjake, u svemu pa i u govoru.

4.2. I. uzor: Roditeljski govor i govor u obitelji

Obitelj je u ranom predškolskom razdoblju djetetovo društveno okruženje u kojem po prvi puta uspostavlja socijalnu interakciju. O kvaliteti interakcije i rane privrženosti ovisi zdravi razvoj djeteta. Iako se u prošlosti očeva uloga u odgoju smatrala manje važnom, danas se i njoj pridaje velika pozornost. Očevi danas, kao i majke, svoju ulogu smatraju odgovornom te su uključeni u život svog djeteta (Klarin, 2006).

Apel i Masterson (2004) u svojoj knjizi roditelje nazivaju primarnim *jezičnim uzorima* svoje djece. Objašnjavaju i zašto je baš komunikacija s roditeljima poticaj koji pomaže djetetu da razvije vlastiti komunikacijski potencijal. Dodatni poticaji raznim elektroničkim i drugim sredstvima često imaju zapravo suprotan učinak: umanjuju djetetov interes i otežavaju njegovu koncentraciju na jezik. Autori, osim toga, djetetov mozak nazivaju *vrčem* spremnim za učenje bogatstva jezika i komunikacije, čime poručuju da je dijete već u ranoj dobi spremno i kompetentno za usvajanje jezika.

Kod djece se javljaju različiti poremećaji izgovora glasova, riječi i rečenica. Njihovi uzroci su mnogobrojni, počevši od zdravlja govornog aparata pa sve do socijalne depriviranosti. Pravilni govorni uzor u obitelji jedan je od čimbenika prevencije poremećaja izgovora kod djeteta. Ono što bi roditelji svakako trebali izbjegavati jest inzistiranje na potpuno ispravnom djetetovom govorenju. S druge strane, pogrešno je i oponašati dječji govor, a što se naziva tepanjem. Tepanje iskrivljuje djetetov govor te se roditeljima preporučuje govor usmjeren na dijete. Taj govor karakterizira naglašena melodičnost, visina i izražajnost, na što djeca pozitivno reagiraju. S mlađim je djetetom važno govoriti razgovjetno, izgovorno pravilno, ali uz melodičnost. Roditelj bi trebao biti pravilni govorni uzor kako bi dijete ovladalo normama izgovora (Posokhova, 2008).

Važna je uloga roditelja u razgovoru, jer slušajući razgovor drugih te sudjelujući u razgovoru dijete oblikuje svoj jezik. Osim toga, odrasle osobe, za razliku od djeteta, imaju drugačije teme za razgovor i bogatiji rječnik. Njihova je zadaća prilagoditi se djetetu, odnosno prepoznati trenutačni interes djeteta i njemu se prilagoditi (Apel i Masterson, 2004). Da bi roditelj pomogao djetetu u oblikovanju jezika, treba se služiti poznatim temama koje su djetetu bliske i razumljive. U tome treba slijediti opće upute za dobru komunikaciju (Boban, 2007) među kojima je i savjet da se riječi govornika

prilagode stupnju naobrazbe i jezičnim navikama slušateljstva. Nejasne i dvosmislene riječi zbunjuju dijete, s druge pak strane, nije dobro ni podcjenjivati dječji potencijal.

Kao što se sviranje instrumenta usavršava sviranjem, tako se i govor usavršava govorenjem. Djetetu u poboljšanju govornih sposobnosti pomažu odrasli prilikom razgovora. Istraživanja (prema Berk, 2015) su potvrdila da su u obiteljima koje objeđu zajedno djeca naprednija u jezičnom razvoju i pismenosti. Mogući razlog tome jest i to da dijete u tim trenucima ima priliku slušati i prepričavati osobne priče.

Dok odrasli razgovaraju o prošlim događajima, nisu ni svjesni svojega velikog doprinosa na djetetove vještine naracije. U razgovoru s odraslima imat će priliku čuti na koji način prepričavaju iskusniji pa će to primijeniti kod sebe i imati organiziranije, detaljnije i izražajnije naracije (Berk, 2015). Pričanje priča djeci predstavlja veliki izazov jer je pripovijedanje puno zahtjevnije od svakodnevne komunikacije. Svoje prve priče djeca pričaju u dobi od 3 do 4 godine te se s vremenom narativne vještine razvijaju pa je i djetetu sve jednostavnije pričati priče. Za razumijevanje sugovornika, govornik u priči mora koristiti višu razinu jezika, odnosno specifičan rječnik s jasnim zamjenicama i vezivati ih ispravnim vremenskim konektorima (Stadler i Ward, 2005). Da djeca preuzimaju stilove pripovijedanja roditelja i kulture iz koje dolaze, potvrđuju i istraživanja (prema Berk, 2015) u kojima su promatrana djeca i njihov način pripovijedanja.

4.3. II. uzor: Odgojiteljev govor, govor vršnjaka i govor u vrtiću

Odgojitelj je važna karika u djetetovu ovladavanju govorom i jezikom, a posebno u učenju standardnoga hrvatskog jezika jer taj idiom djeca većinom nemaju priliku čuti kod kuće od roditelja.

Okruženje koje pruža vrtić, a kasnije i škola, djetetu pruža brojne prilike za usavršavanje govora. Vršnjački odnosi i odnosi s odraslim osobama koje nisu roditelji, potiču razvoj socijalnih vještina i samoregulacije, jačaju privrženost, potiču igru i ostale razvojne funkcije. U vrtiću će se dijete družiti s vršnjacima i naučiti komunicirati s autoritetom koji mu nije roditelj (Klarin, 2006). Djetetu su to izrazito važna iskustva u kojima može naučiti na koji se način treba ponašati u društvu starije osobe, svojih vršnjaka, sa suprotnim spolom i saznati neke strategije za razgovaranje s roditeljima.

Spomenuti primjeri jezičnih prilagodbi društvenim očekivanjima u određenoj komunikacijskoj situaciji nazivaju se govornim funkcionalnim stilovima. Djeca već s 4 godine shvaćaju da postoje očekivana ponašanja unutar društva, stoga već tada u igri uloga prilagođavaju svoj govor. To je zapaženo i prilikom istraživanja (prema Berk, 2015) kad su djeca dobila zadatak da se igraju uloga koristeći se lutkama. U muškim i dominantnim ulogama djeca su rabila više naredbi, dok su kod manje dominantnih i ženskih uloga upotrebljavala ljubaznije i neizravne naredbe.

Prve se interakcije s vršnjacima javljaju u predškolskom razdoblju. Iako je odnos s vršnjacima manje izražen u predškolskoj dobi zbog djetetove egocentričnosti, ove će prve socijalne interakcije s partnerom činiti korijen budućih odnosa s vršnjacima. U srednjem i kasnom djetinjstvu dijete širi svoj krug ljudi i sve više vremena provodi u odnosima izvan obitelji, druži se s vršnjacima te formira prva prijateljstva. Iako dijete provodi manje vremena s roditeljima, roditeljska se uloga u razvoju djeteta ne smanjuje (Klarin, 2006).

Za razliku od roditelja koji djecu odgajaju vodeći se svojom intuicijom, odgojitelji i učitelji stječu sve potrebne kompetencije u formalnom obrazovanju na fakultetu te su po završetku svojeg studija stručno osposobljeni za rad s djecom. Oni su stručnjaci za odgoj i obrazovanje te posjeduju znanja i vještine bazirane na suvremenim teorijskim spoznajama. Kako bi dijete ostvarilo svoje govorno-jezične potencijale, potreban mu je govorni uzor u osobama s kojima se poistovjećuje. U vrtiću i školi to će biti djetetovi odgojitelji i učitelji. Tim je profesijama govorno umijeće iznimno važno jer u većini slučajeva njihovu publiku čine djeca. Prema Brajši (1994) su stručni odgoj i izobrazba nezamislivi bez stručne primjene razgovora. Drugim riječima, uspješno prenošenje znanja ovisi o kvaliteti prijenosa poruke koja mora biti namjerna, planirana i svjesna (Brajša, 1994).

Važnost kompetentnosti u materinskom jeziku prepoznata je i na europskoj razini što daje još veći naglasak na ovu problematiku. Da bi se moglo govoriti o spomenutom, važno je pojasniti riječ *kompetencija*. U lingvistici se, prema Aniću (2004), kompetencija definira kao znanje koje govornik ima o jezičnom sustavu vlastitoga jezika. Jezična kompetencija na materinskom, ali i na stranom jeziku, jedna je od ključnih kompetencija potrebnih za uspjeh u različitim poljima rada i svakom su pojedincu važni za ispunjenje ciljeva u privatnom i poslovnom životu. U europskom

dokumentu *Key competences for lifelong learning: European Reference Framework*, u kojem su navedene i definirane ključne kompetencije za cjeloživotno učenje prepoznata je važnost komunikacije na materinskom jeziku te je jedna od osam ključnih kompetencija. *Komunikacija na materinskom jeziku* u dokumentu se definira kao sposobnost izražavanja i tumačenja pojmova, misli, osjećaja, činjenica i mišljenja u usmenom i pismenom obliku (slušanje, govor, čitanje i pisanje) te da pojedinac jezično komunicira na prikladan i kreativan način u različitim društvenim i kulturnim situacijama. Nadalje, posjedovanje bogatog osobnog fonda riječi, poznavanje gramatike i funkcija jezika važna su znanja za stjecanje ove kompetencije. Vještine su usmenog i pismenog komuniciranja, osim ispravne uporabe tekstova i prikupljanja podataka, ispravno i uvjerljivo argumentiranje na prikladan način. Kako bi pojedinac bio uključen u društveni i poslovni život, treba posjedovati i pozitivan odnos prema komunikaciji, što uključuje otvorenost prema kritičkom i konstruktivnom dijalogu, uvažavanje i težnju prema estetskoj kvaliteti te interes za interakciju s drugima (European Communities, 2017).

Iako je u suvremenom hrvatskom društvu prepoznata važnost jezične kompetencije te se radi na unapređenju govora u sustavu obrazovanja, primijećen je i brz gubitak leksika kod mlađe generacije. Osim toga mladi koji su još uključeni u formalni oblik obrazovanja imaju teškoće s razumijevanjem pročitaneog teksta i često iskrivljuju standardni jezik. Također je u komunikaciji s profesorima uočena povećana uporaba žargona (Opačić, 2013).

Klarin (2006) tvrdi da je dobar odnos između odgojitelja i djece ključan za učenje i dobre odnose s vršnjacima. Pozitivan se odnos s odgojiteljem povezuje s dobrim verbalnim vještinama i vještinom čitanja. Također, dobar odgojitelj čini temelj u uspostavljanju odnosa s ostalom djecom. Ako uz odgojitelja osjeća sigurnost, dijete će istraživati okolinu i započinjati nove socijalne odnose. Nadalje, češća i bolja interakcija s odgojiteljem biti će u manjim skupinama. Grupe su s manjim brojem djece aktivnije u igri i razgovoru, stoga dolazi i do izraženije međusobne komunikacije i češće suradnje (Klarin, 2006).

Odnos odgojitelja i djeteta ima utjecaj i na buduće školovanje. Istraživanja (prema Klarin, 2006) potvrđuju povezanost socijalne kompetencije u osnovnoj školi s problemima u predškolskim ustanovama. Zaključuje se da se loša socioemocionalna

klima u predškolskoj ustanovi, problemi u ponašanju i loši, nedovoljno bliski odnosi s odgojiteljicom preslikavaju na kasniji odnos djeteta s učiteljicom.

4.4. III. uzor: Govor javnoga prostora i medija

Prema Kryžan-Stanojević (2013) jezik je ljudska tvorevina kojom se služimo svakodnevno u komunikaciji. Cilj je jezika prenositi poruke koje su razumljive sudionicima komunikacije, međutim ljudska se kreativnost uočava i u ovom području i jezik se kao živ fenomen mijenja iz dana u dan, iz generacije u generaciju govornika. Promjene jezika u današnje vrijeme znatno su češće zbog globalizacije. Uslijed globalizacije dolazi do dodira s drugim jezičnim zajednicama, što zahtjeva prilagodbu jezika pri kojoj će umjesto domaće inačice javni govornik izabrati riječ koju bi razumio širi broj ljudi. Promjene lakše ulaze u *privatni jezik* ako se koriste u *javnom jeziku* pa tako i noviteti, a ono što se primjećuje u hrvatskom jeziku je brisanje granica između javnoga i individualnoga govora, odnosno između administrativnoga i novinarskoga te razgovornoga stila. Tako sintagme s ekrana ulaze u svakodnevnu komunikaciju. Administrativno-pravnim jezikom koriste se govornici u izvještajima na dnevniku koji prati veliki broj gledatelja. Time potiču uporabu složenih izraza u gledateljevu *privatnom jeziku* koje on nije potpuno razumio zbog čega dolazi do gubitka prvotnog leksičkog značenja i pogrešnog korištenja izraza (Kryžan-Stanojević, 2013). Autorica članka navodi i neke primjere fraza koje su se počele koristiti u krugu obitelji: „Provalnik je *otuđio milijun kuna*.“ (ukrao je milijun kuna) ili „Ivan je u vrtiću *dobio prijelom nadlaktice*.“ (dijete je slomilo ruku).

Pristojno izražavanje dio je opće uljuđenosti, a u ovladavanju njime dijete se također ugleda na svoje govorne uzore. U tom kontekstu zabrinjava porast uporabe uvredljivih riječi i sintagme kako u svakodnevnom govoru, tako i u medijima, posebno na društvenim mrežama (usp. Opačić, 2013). Vingerhoets, Bylsma i de Vlam (2013) kao faktore intenzivnijeg korištenja psovki navode niži socio-ekonomski status, razinu obrazovanja, antisocijalnu osobnost i toleranciju na roditeljevo psovanje. O tome bi trebale razmišljati odrasle osobe, u prvom redu roditelji, dok su u prisutnosti djece jer djeca uče promatranjem, odnosno slušanjem modela.

Na mladu se osobu može utjecati i putem digitalnih uređaja kojima se ona svakodnevno koristi. Digitalni su uređaji sveprisutni u životu djeteta, a njihova

prisutnost ima pozitivne i negativne učinke koji su znanstvenicima u središtu pozornosti zadnjih nekoliko desetljeća. Iako Američka pedijatrijska akademija (AAP, 2016) preporučuje izlaganje ekranima tek nakon djetetovih osamnaest mjeseci života, toga se ne pridržavaju svi roditelji. Od osamnaestog mjeseca do napunjene 2 godine djetetova života potrebno je izabrati kvalitetni sadržaj kojeg bi trebali gledati uz prisutnost roditelja čiji je zadatak pojasniti sadržaj koji gledaju. Roditeljima djece od druge do pete godine preporučuje se najviše jedan sat kvalitetnog programa uz njihovu prisutnost. Od šeste godine nastupa zrelije razdoblje kad roditelji trebaju uvesti dosljedna ograničenja kako provođenje vremena ispred ekrana ne bi negativno utjecalo na san, fizičku aktivnost i druga ponašanja neophodna za zdravlje. Američka pedijatrijska akademija uz ove preporuke također navodi da su kreativno igranje roditelja s djecom do treće godine života prioritet u odnosu na igre koje koriste ekrane.

Dijete još nema dovoljno iskustva ni informacija za odabir kvalitetnog sadržaja, stoga je mlađoj djeci potrebno mentorstvo roditelja u razumijevanju sadržaja. Mediji, pritom se misli na digitalne uređaje, nisu štetni ako se umjereno i svrsishodno rabe. Problemi, prema Američkoj pedijatrijskoj akademiji (2016), počinju onda kada mediji zamijene fizičku aktivnost, praktično istraživanje u realnosti i društvenu interakciju u stvarnom svijetu što je ključno za učenje. Naposljetku, previše vremena ispred ekrana može naštetiti količini i kvaliteti sna i na taj način utjecati na koncentraciju (AAP, 2016). Navedene preporuke dovode do sljedećih zaključaka:

- roditeljska uključenost u odabiru kvalitetnih medijskih sadržaja djetetu povećava vjerojatnost da će imati razvijeno kritičko mišljenje prema svim obilježjima medija pa tako i prema jeziku
- prisutnost roditelja pokrenut će interakciju i osnažiti dijete u govornim vještinama
- ako se digitalni uređaji koriste umjereno te se osviješteno odabire sadržaj, pozitivni će aspekti digitalnih medija doći do izražaja.

Istraživanja o provođenju vremena ispred ekrana dovode do zaključka da mediji mogu imati i pozitivan i negativan utjecaj na djetetov razvoj.

Govor koji djeca mogu čuti koristeći se elektroničkim medijima trebao bi također biti kvalitetan govorni uzor za dijete. No je li tako i u hrvatskim medijima, posebno na radiju i televiziji? Rezultati istraživanja Runjić-Stoilova i Bartulović (2009) ukazuju

na učestale pogreške medijskih govornika (spikera i voditelja) u naglašavanju riječi. Cyganik Lučić (2013) također navodi da jezik medija više ne može biti jezični uzor i da trend slobode, kolokvijalizacije i vulgarizacije jača u javnom govoru.

Velik dio medijskog prostora zauzimaju politička sukobljavanja stranki. Kako su mediji sveprisutni, njihov sadržaj nije zanemariv ako govorimo o jezičnim uzorima jer baš iz medija dolazi pregršt noviteta, ponašajnih i govornih modela koji jednim dijelom utječu i na djecu gledatelje. Vidović Bolt (2013) se osvrće na izbornu kampanju 2011. godine i bilježi mnoge primjere jezične agresije. Jezičnu agresiju u radu definira kao verbalni nasrtaj na sugovornika ili osobu kojoj je poruka upućena, a karakteriziraju je uvrede, psovke, podcjenjivanje, poruge te stilske figure poput sarkazma i ironije. Rezultati njezina istraživanja pokazali su da se protivnici predstavljaju kao suprotnost između sebe, prema suparnicima se odnose kao prema neprijatelju i sve što rade i kako misle karakteriziraju kao loše i pogrešno. Imenuju se i opisuju riječima: *jadnici, kradljivci, lupeži, bahat, pijan, degutant, krasti, varati, ne shvaćati...* Osim toga se pojavljuju i frazeologizirani izrazi: *ples oko štange, naći se Čačiću na cesti, nazdravljati unaprijed* i sl. (Vidović Bolt, 2013).

Globalizacija za sobom donosi velike promjene u načinu života ljudi širom svijeta, pa tako utječe i na jezik. U suvremenom je svijetu, posebno među mladim ljudima, primjetna uporaba anglizama u govoru, svojevrsno isprepletanje engleskoga i materinskog jezika koje se može povezati i s utjecajem medijskih osoba na društvenim mrežama. Poznate osobe dopiru do velikog broja korisnika zbog čega imaju važnu ulogu u mijenjanju ljudskih navika, misli, stavova i ponašanja. Osvrnemo li se na teoriju socijalnog učenja, zaključit ćemo da je moguć i utjecaj poznatih osoba na govor pojedinca. Poznatu će osobu pojedinac smatrati uzorom ako je privlačna i omiljena s visokim statusom u društvu, pa će oponašati i njezin način komunikacije.

5. ZAKLJUČAK

Dijete već u maternici osluškuje i usvaja ritam i intonaciju majčina govora. U ranom se djetinjstvu proces usvajanja jezika nastavlja u obitelji, a kasnije u okruženju vršnjaka i drugih odraslih osoba. Djetetova društvena okolina priprema dijete za buduće nove životne situacije.

Jezični uzori u djetinjstvu utječu na djetetov pozitivan odnos prema komunikaciji, uče dijete ispravnom korištenju naglasaka i izraza te smanjuju vjerojatnost nastanka poremećaja izgovora. Jezični uzori nisu samo govornici standardnog jezika, već i oni koji govore drugim idiomima, u situaciji djetetova odrastanja u višeidiomatskoj sredini. Izloženost većem broju idioma i većem broju dobrih jezičnih uzora načelno je pozitivna i pridonosi djetetovu jezičnom razvoju i razvoju osviještenosti za jezik i jezičnu komunikaciju. Danas se pri zaposlenju vrednuje i cijeni znanje, kako službenoga jezika u nekoj zajednici, tako i stranih jezika. Da bi dijete ovladalo jezikom/jezicima, trebaju mu dobri jezični uzori – oni koji se komunikacijski prikladno koriste jezikom. Primarni su djetetovi jezični uzori roditelji i drugi članovi obitelji, potom se taj krug širi na vrtićku zajednicu – djetetove odgojitelje i vršnjake, a onda na najširi krug – medije i govor javnoga prostora.

Danas se medijski govornici ne mogu pouzdano smatrati dobrim govornicima zbog učestalih odstupanja od standardnoga govora, naročito u naglašavanju. Također se u medijima koriste i neprimjerenim izrazima kojima nije mjesto u javnoj komunikaciji. Roditelji stoga trebaju biti osviješteni o jezičnim uzorima za dijete, te trebaju dijete izlagati biranim medijskim sadržajima i govornicima. Kako djeca najbolje razvijaju jezik u interakciji s drugim ljudima, poželjna je prisutnost roditelja prilikom gledanja televizije ili drugih medija. Danas su mediji najzastupljenija tema istraživanja kada se govori o jezičnim uzorima jer djeca uz medije provode puno vremena, bilo da se radi o edukativnim ili o zabavnim sadržajima, ili pak o društvenim mrežama.

Odgojitelj kao najčešće djetetov prvi uzor u govorenju standardnog jezika treba pripaziti da mu je govor razgovijetan i izgovorno pravilan. Također, u odabiru teme razgovora potrebno je uzeti u obzir dob djeteta i nedostatak iskustva. Osim toga, svaki odgojitelj treba brinuti o svome glasu kao sredstvu odgoja djece jer pušenjem, lošom ishranom i čestim naprezanjem glasnica dolazi do ozljeda koje onemogućuju uspješnu komunikaciju s djecom. Uz brigu o zdravlju glasa, potrebno je i znanje standardnoga hrvatskog jezika i svijest o potrebi njegova njegovanja te komuniciranja njime u javnom i profesionalnom djelovanju.

U vrtiću zbog broja djece često nije moguće posvetiti vrijeme samo jednom djetetu. Kada je to moguće, važno je uspostaviti kontakt s očima djeteta/djece i obratiti pozornost na neverbalne komunikacijske znakove jer samo riječi nisu dovoljne za privlačenje djetetove pažnje i u konačnici za njegovo usvajanje jezika. Na kraju, dobar odnos odgojitelja i djece ključan je za dobre odnose djeteta s vršnjacima. Prema tome, dijete će se češće upustiti u nove vršnjačke odnose ukoliko je već stvoren dobar i za komunikaciju poticajan odnos između odgojitelja i djeteta.

LITERATURA

1. Andrešić, D., Benc Štuka, N., Gugo Crevar, N., Ivanković, I., Mance, V., Mesec, I., Tambić, M. (2010). *Kako dijete govori – Razvoj govora i jezika, najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi?*. Velika Gorica: Planet Zoe
2. Anić, V. (2004). *Kompetencija i uzor. Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber
3. Apel, K., Masterson J. (2004.) *Jezik i govor od rođenja do 6. godine : od glasanja i prvih riječi do početne pismenosti – potpuni vodič za roditelje i odgojitelje*, prev. I. Posokhova, Lekenik: Ostvarenje
4. Awopetu, A.V. (2016). Impact of Mother Tongue on Children's Learning Abilities in Early Childhood Classroom, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 233, 58-63.
5. Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
6. Boban, V. (2007). *Počela govorne komunikacije*. Zagreb: Naklada Jurčić
7. Brajša, P. (1994). *Pedagoška komunikologija : razgovor, problemi i konflikti u školi*. Zagreb: Školske novine
8. Celinić, A. (2018). *Ako je jezik domovina, mjesni, materinji govor nam je zavičaj*. Dostupno na: <http://www.bozicabrkan.com/tag/zavicajni-govor/> (15.10.2019.)
9. Cyganik Lučić, A. (2013). Možemo li govoriti o bijegu od norme u nastavi stranih jezika? Na primjeru poučavanja poljskog kao stranog. U B. Kryžan-Stanojević (Ur.), *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata* (str. 129-136). Zagreb: Srednja Europa
10. Ćoso, Z. (2016). Problematika ovladavanja jezikom. *Croatica et Slavica Iadertina*, 12/2(12), 493-512.
11. Državni zavod za statistiku. Dostupno na: <https://www.dzs.hr> (14.10.2019.)
12. European Communities (2007). *Key competences for lifelong learning: European Reference Framework*. Luxembourg: Publications Office of the European Union

13. Friedmann, N., Rusou, D. (2015). Critical period for first language: The crucial role of language input during the first year of life. *Science Direct*, 35, 27-34.
14. Jelaska, Z., Blagus, V., Bošnjak, M., Cvikić, L., Hržica, G., Kusin, I., Novak-Milić, J., Opačić N. (2005). *Hrvatski kao drugi i strani jezik*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada
15. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu : roditelji, vršnjaci, učitelji - kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap
16. Kovačević, M. (1996). Pomaknute granice ranoga jezičnoga razvoja: okvir za novu psiholingvističku teoriju. *Suvremena lingvistika*, 41-42 (1-2), 309-318. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/24214>
17. Kryžan-Stanojević, B. (2013). Od forme do norme. U B. Kryžan-Stanojević (Ur.), *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata* (str. 193-204). Zagreb: Srednja Europa
18. Kuvač, J., Palmović, M. (2007). *Metodologija istraživanja dječjega jezika*, Jastrebarsko: Naklada Slap
19. The American Academy of Pediatrics (2016). American Academy of Pediatrics Announces New Recommendations for Children's Media Use. Dostupno na: <https://www.aap.org> (3.8.2019.)
20. Opačić, N. (2013). Psovka u celofanu. U B. Kryžan-Stanojević (Ur.), *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata* (str. 85-91). Zagreb: Srednja Europa
21. Pavličević-Franić, D. (2006). Jezičnost i međujezičnost između sustava, podsustava i komunikacije, *Lahor : časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, 1(1), 1-14
22. Posokhova, I. (2008). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece – priručnik za roditelje*. Buševac: Ostvarenje
23. Runjić-Stoilova, A., Bartulović, I. (2009). Odstupanja od standardnog naglasnog sustava u govoru profesionalnih govornika na HTV-u. U N. Mihaljević (Ur.), *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 2/3 (str. 153-168). Split, Filozofski fakultet u Splitu
24. Stadler, M., Ward, G. (2005). Supporting the Narrative Development of Young Children. *Early Childhood Education Journal*. 33, 73-80.

25. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga
26. Tadayon Nabavi, R. (2014). Bandura's Social Learning Theory & Social Cognitive Learning Theory. *Research Gate*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/267750204_Bandura's_Social_Learning_Theory_Social_Cognitive_Learning_Theory (16.7.2019.)
27. Tolić, S. (2018) Eksperimenti s lutkom Bobo. *Zagrebačko psihološko društvo*. Dostupno na: <https://zgpd.hr/2018/04/25/eksperimenti-sa-lutkom-bobom/> (3.1.2020.)
28. Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija : moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap
29. Vidović Bolt, I. (2013). Jezična agresija u javnom govoru. U B. Kryžan-Stanojević (Ur.), *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata* (str. 129-136). Zagreb: Srednja Europa
30. Vingerhoets, A.J.J.M., Bylsma, L. M., de Vlam, C. (2013). Swearing: A Biopsychosocial Perspective, *Psihologijske teme*, 22(2), 287-304
31. Wood, D. (1995). *Kako djeca misle i uče*. Zagreb: Educa

Izjava o autorstvu

Ja, Antonia Pavičić, izjavljujem da sam ovaj diplomski rad pod nazivom Jezični uzori izradila samostalno, služeći se navedenim izvorima i uz stručno vodstvo mentorice doc. dr. sc Jelene Vignjević.

U Zagrebu, srpanj 2020.

Potpis